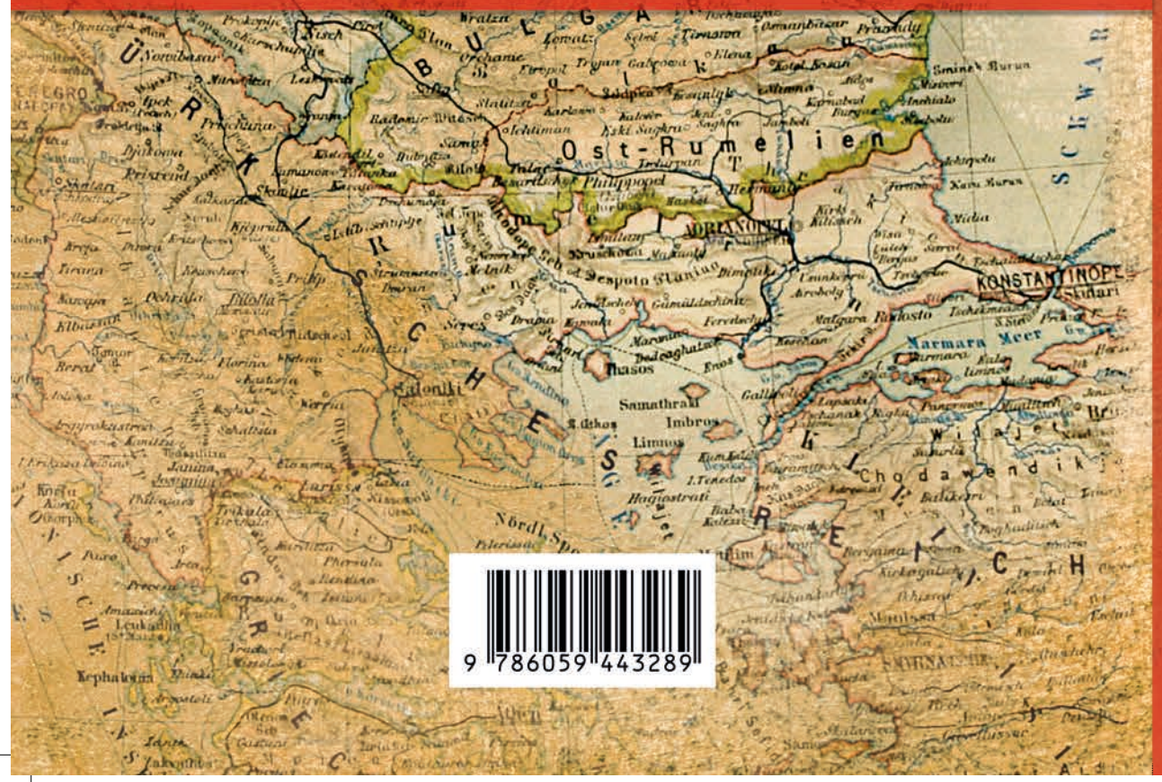
BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ:
BULGARİSTAN ÖRNEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
Bildiriler Kitabı

Editörler
Prof. Dr. **Cezmi ERASLAN** • *Doç. Dr.* **Nilüfer ERDEM** • *Arş. Gör.* **Duygu SAYGIN** • *Arş. Gör.* **Umut DERE**

Önemli oranda bir Türk nüfusa sahip olan Bulgaristan'la iktisâdi, ve kültürel münasebetlerin artırılması, hem bölge barışının daha da sağlam temellere oturtulması, hem de Bulgaristan'ın Avrupa Birliği içinde daha güçlü bir duruma gelmesine yardım edecektir. Bulgaristan'daki Türkler bu bakımdan, o ülke için bir problem değil, aksine Türkiye ile münasebetlerin kendi menfaatlerine yardım için bir imkândır. Elbette, Türkiye bakımından da orada yapılacak yatırımların başarısı açısından da büyük bir imkândır.

9 786059 443289

BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ:
BULGARİSTAN ÖRNEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
Bildiriler Kitabı
Editörler
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Doç. Dr. Nilüfer ERDEM
Arş. Gör. Duygu SAYGIN
Arş. Gör. Umut DERE

BALKANLARDA TÜRK KÜLTÜRÜ:
BULGARİSTAN ÖRNEĞİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
Bildiriler Kitabı

Editörler
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN • Doç. Dr. Nilüfer ERDEM • Arş. Gör. Duygu SAYGIN • Arş. Gör. Umut DERE

Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu

27-28 Eylül 2018 İstanbul / 29 Eylül – 1 Ekim 2018 Bulgaristan

Bildiriler

Editörler

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Doç. Dr. Nilüfer ERDEM
Arş. Gör. Duygu SAYGIN
Arş. Gör. Umut DERE

İstanbul Türk Ocağı Yayınları

Yayın Nu: 23

Yapım: Damla Acar

Grafik-Tasarım: Ceyhun Durmaz

Baskı Yeri-Ayı-Yılı: 2019

Baskı: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 / Faks: 0212 483 48 23

ISBN: 978-605-9443-28-9

Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu

27-28 Eylül 2018 İstanbul / 29 Eylül – 1 Ekim 2018 Bulgaristan

Onur Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK *(İstanbul Üniversitesi Rektörü)*

Düzenleme Kurulu

Düzenleme Kurulu Başkanları

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü)
Dr. Cezmi BAYRAM
(Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı)

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Prof. Dr. Mustafa BUDAK
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü)
Prof. Dr. Halil BAL
(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü)
Doç. Dr. Nilüfer ERDEM
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ
(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü)
Doç. Dr. Ökkeş Kürşad KARACAGİL
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)
Doç. Dr. Önder KOCATÜRK
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)
Doç. Dr. Fatih M. SANCAKTAR
(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü)
Dr. Öğr. Üyesi Yakup AHBAB
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)
Arş. Gör. Dr. Filiz FERHATOĞLU
(İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)

Danışma Ve Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halil BAL / *İstanbul Üniversitesi – Türkiye*
Prof. Dr. Mustafa BUDAK / *İstanbul Üniversitesi – Türkiye*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN / *İstanbul Üniversitesi - Türkiye*
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU / *Yıldız Teknik Üniversitesi - Türkiye*
Doç. Dr. Yordanka BIBINA / *Bulgar Bilimler Akademisi – Bulgaristan*
Doç. Dr. Magdalena ELCHINOVA / *Yeni Bulgar Üniversitesi – Bulgaristan*
Doç. Dr. Nilüfer ERDEM / *İstanbul Üniversitesi - Türkiye*
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ / *İstanbul Üniversitesi – Türkiye*
Doç. Dr. Sadriye GÜNEŞ / *İstanbul Üniversitesi – Türkiye*
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU / *İstanbul Üniversitesi - Türkiye*
Doç. Dr. Önder KOCATÜRK / *İstanbul Üniversitesi – Türkiye*
Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU / *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi – Türkiye*
Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR / *İstanbul Üniversitesi - Türkiye*
Doç. Dr. Veneta YANKOVA / *Şumnu Üniversitesi - Bulgaristan*
Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR / *Plovdiv Üniversitesi – Bulgaristan*
Dr. Öğr. Üyesi Nevriye ÇUFADAR / *Şumnu Üniversitesi – Bulgaristan*
Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN / *Şumnu Üniversitesi - Bulgaristan*
Dr. Öğr. Üyesi Embie KYAZIMOVA / *Şumnu Üniversitesi - Bulgaristan*
Dr. Öğr. Üyesi Memiş MERDAN / *Şumnu Üniversitesi - Bulgaristan*
Dr. Cezmi BAYRAM / *Türk Ocakları - Türkiye*

Sekreterya

Arş. Gör. Duygu SAYGIN
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)
Arş. Gör. Umut DERE
(İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü)

Yayınlanan bildirilerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları

Sempozyum Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN'ın Açılış Konuşması 13
Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı Dr. Cezmi BAYRAM'ın Açılış Konuşması 15
İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa BUDAK'ın Açılış Konuşması 17
Esenyurt Belediye Başkanı Ali Murat ALATEPE'nin Açılış Konuşması 20

Filibe Oturumu

ESKİ ZAĞRA, YENİCE-İ ZAĞRA VE AKÇE KIZANLIK BÖLGESİNİN FETHİ VE TÜRK VARLIĞININ OLUŞMASI 25
NÜVVÂB MEDRESESİ'NİN BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN KİMLİĞİNİN KORUNMASINDAKİ YERİ 54
BULGARİSTAN GÖÇMENİ AYDINLARIMIZIN ANI KİTAPLARINDA BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLER ARASINDA YAŞAYAN TÜRK KÜLTÜRÜ UNSURLARI 64

Plevne Oturumu

BULGAR PRENSLERİNE UYGULANAN OSMANLI DEVLET PROTOKOLÜ: PRENS ALEKSANDER V. BATTENBERG ÖRNEĞİ 97
BULGARİSTAN'DA GİZLENEN İKİ OSMANLI MİMARİ MİRASI: ŞARKÎ (DOĞU) RUMELİ HÜKÜMET KONAĞI VE SOFYA HÜKÜMET KONAĞI 111
ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE KIRCAALİ'DEN KESİTLER (1885-1918) 132
ATATÜRK DÖNEMİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BULGARİSTAN TÜRKLERİ POLİTİKASI 154

Razgard Oturumu

SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK KÜLTÜRÜ VE KOMÜNİSTLERİN TÜRK KÜLTÜRÜNE YÖNELİK SALDIRILARININ GÜNÜMÜZE YANSIMALARI 169
KOMÜNİST PARTİSİNİN İDEOLOJİSİ İLE REALİTE ARASINDA – RAZGRAD'IN YEREL BASININDA "ÖTEKİ" 180
TÜRKÇE KONUŞAN MÜSLÜMAN ROMANLARI TÜRK - İSLAM KÜLTÜRÜNDEN UZAKLAŞTIRMAYA YÖNELİK BULGAR POLİTİKALARI 189
BULGARİSTAN'DAN TÜRK GÖÇLERİ SONRASINDA TÜRKİYE'DE VE BULGARİSTAN'DA ŞEKİLLENEN SOSYO-EKONOMİK DURUMA TARİHSEL BİR BAKIŞ 202

Şumnu oturumu

1930'LU YILLARDA KUZEYDOĞU BULGARİSTAN'DA TÜRK KÜLTÜRÜ 215
KUZEYDOĞU BULGARİSTAN KAYNAKLI BİR CÖNK ÜZERİNE İNCELEME 224
BULGARİSTAN'DA TÜRKÇE ROMAN 240
HOŞGÖRÜ DERGİSİ'NİN BULGARİSTAN TÜRK KÜLTÜRÜNE KATKISI 250

Kircaali Oturumu

DOĞU RODOPLAR'DA KONUŞULAN TÜRKÇENİN BİR ÖRNEĞİ – SİNDELLİ KÖYÜ 265
BULGARCA DEYİMLERDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN BİÇİMBİLİMSEL VE ANLAMBİLİMSEL ANALİZİ 269
"...ANNE İZMİR NER'DE, ATİNA NER'DE..." YA DA BİR MARŞIN BALKAN-TÜRK VARYANTINA DAİR..... 283

Eski Cuma Oturumu

ESKİ CUMA (TIRGOVİŞTE) YÖRESİ ÇEYİZ ÜRÜNLERİNDE SÜSLEMELERİN SÖZSÜZ İLETİŞİMSEL ANLAMI VE DEĞERİ 303
RAZGRAD'IN EZERÇE KÖYÜNDE BAYRAM ADETLERİ..... 315
PROVADİYA İSTİKBAL KÜLTÜR EVİ – BİR KADINLAR KRALLIĞI..... 326
RUMELİ'DE BİR TÜRK ŞEHRİ NEVROKOP VE NEVROKOP PANAYIRI..... 335

Hasköy oturumu

BULGARİSTAN'DA TAŞ KESİLME MOTİFİ VE EFSANELERİ..... 351
BULGARİSTAN'DA GÖRÜLEN YEDİGEN TÜRBELER..... 360
BULGARİSTAN'DA CİHAN PEHLİVANI KOCA YUSUF'UN HEYKELİNİ YAPAN HEYKELTIRAŞ: BEHÇET DANACI..... 380

Sempozyum Değerlendirme

İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı Dr. Öğr. Üyesi Yakup AHBAB'ın Değerlendirme Konuşması..... 395
Sempozyum Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN'ın Değerlendirme Konuşması 396
Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı Dr. Cezmi BAYRAM'ın Değerlendirme Konuşması..... 398

İngilizce Sunulan Bildiriler

THE TURKISH CULTURE IN NORTH-EASTERN BULGARIA IN THE 30S OF THE 20TH CENTURY (ETHNOLOGICAL NOTES)..... 403

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE KIRCAALİ'DEN KESİTLER (1885-1918)

Önder Kocatürk*

Kırcaali, Ekim 1885'te büyük çoğunluğu Müslüman olan 40.000 nüfusa sahip bir Osmanlı kazasıydı.[1] Kaymakam ve diğer devlet memurlarının mühürlediği 24 Ocak 1886 tarihli toplu bir dilekçede verilen bilgilere göre kazanın 103 karyesinde 40.000, ayrıca önceden Harmanlı kazasına bağlı yerlerden olup, Bulgar karakolları dışında bırakılarak Kırcaali'ye bağlanan 24 adet karyede de 8000 olmak üzere toplam 48.000 Müslüman nüfus vardı. Bunun 10.000'den fazlasının genç ve askerlik çağında erkek olduğu anlaşılmaktadır. Kırcaali güney yönünde bulunan Darıdere, Eğridere, Cebel, Sultanyeri kazalarıyla Gümülcine sancağı ve Karaağaç taraflarının kapısı konumunda, önemli bir mevkideydi.[2]

Kırcaali, 1885 yılına kadar 1878 Berlin Antlaşması ile oluşturulan Rumeli-i Şarki Vilayeti'ne bağlıydı. Rumeli-i Şarki Vilayeti, 1885 yılında Bulgaristan Prensliği'ne katılınca, Kırcaali halkı Filibe'de kurulan Bulgar idaresini tanımayarak resmi evrakları ve ilanları da reddetmişti. Halkın ileri gelenlerinden oluşan bir komisyon kurulmuştu ve hükümet işlerini bu komisyon yürütmeye başlamıştı. 7 Ekim 1885 tarihinde Kırcaali kazasına bağlı tüm karyelerin (köylerin) müdürleriyle ihtiyar meclisleri merkez kazaya toplanarak iki gün süren bir görüşme yaptılar. Görüşmenin sonucunda aldıkları kesin karar doğrultusunda bir toplu dilekçe düzenlediler. Komisyon heyeti, halkın vekilleri ve tüm köylerin müdür ve ihtiyar meclisleri tarafından mühürlenen 10 Ekim 1885 tarihli bu dilekçe, Kırcaali'nin ileri gelenlerinden Hacı Receb ve Hacı Mümin Ağalara teslim edilerek, Padişah II. Abdülhamid'e iletilmek üzere Gümülcine Mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa'ya gönderildi. Dilekçenin aslında doğrudan Sultan Abdülhamid'e gönderilmesi düşünüldüyse de adap ve saygıdan dolayı Gümülcine Mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa aracı yapıldı. Padişahın müjdeli cevabını ve emrini Kırcaali kazasına bildirmek üzere

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, onder.kocaturk@istanbul.edu.tr

1 **BOA.** Y. PRK. UM. 8/2 (Gümülcine Mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa tarafından Kurena-yı Sani-i Şehriyariye gönderilen 6 Teşrin-i Evvel 1301 [18 Ekim 1885] tarihli yazı).

2 **BOA.** Y. PRK. MK. 2/24 (12 Kanun-ı Sani 1301 [24 Ocak 1886] tarihli Padişaha yazılmış toplu dilekçe). Bkz. Ek 1.

dilekçeyi teslim eden kişilerin Gümülcine'de beklediği vurgulanarak, Padişahın cevabının mümkün olan süratle bildirilmesi isteniyordu.[3]

Abdülkadir Kemali Paşa'ya sunulan toplu dilekçede, Bulgaristan Prensi'nin girişimlerinden ve Şarki Rumeli Bulgarlarının Bulgaristan birliğine girmelerinden duyulan rahatsızlık ve endişe dile getirilmekteydi. Dilekçe sahipleri, gelecekteki emniyetlerinin *"bütün bütün yok olduğunu"*, Filibe'deki yeni idarenin tekliflerini de Padişahın himayesine dayanarak reddettiklerini belirtip hilafetin idaresi ve koruması altında kalmak ve yaşamak istediklerini yazmışlardı.[4] 24 Ocak 1886 tarihinde Kırcaali'nin kaymakam, devlet memurları ve diğer tüm ileri gelenlerinin mühürlediği bir başka toplu dilekçe bu kez doğrudan Padişah II. Abdülhamid'e gönderildi. Dilekçede Bulgarların giderek artan şiddet ve düşmanlığından dolayı Rumeli-i Şarki hükümetine itaat etmenin mümkün olmadığı, halkın göç etmek zorunda bırakılacağı belirtilerek Kırcaali'nin Edirne veya başka bir vilayete katılması, doğrudan saltanatın idaresi ve himayesi altına alınması istenmekteydi.[5]

Sonuçta Rumeli-i Şarki Vilayeti'nin Bulgaristan Prensliği'ne katılmasıyla Kırcaali buradan ayrılıp Edirne Vilayeti'ne bağlandı. Padişahın emriyle iki tabur asker Kırcaali'ye gönderildi ve burada konuşlandı. Kırcaali halkı ve memurları Edirne Vilayeti'ne bağlanmalarından dolayı 27 Mayıs 1886 tarihinde toplu bir dilekçeyle minnet ve şükranlarını sundular.[6] Kırcaali birinci sınıf kaymakamlık olarak kabul edildi. Bulgaristan idaresinden yeni kurtarılmış olan Kırcaali halkının iyi idaresi için iktidar sahibi, gayet iffetli ve dürüst memurlar seçilmesi gereği bizzat Padişahın iradesinde vurgulandı.[7]

Kaymakam tarafından onaylanan 27 Mayıs 1886 tarihli bir cetvel itibariyle Kırcaali'de toplam 39 mülki memur bulunmaktaydı. Bunlar "Kaymakamlık İdaresi", "Sıhhiye İdaresi", "Maliye İdaresi", "Muhakeme-i Bidayet İdaresi", "Telgraf ve Posta İdaresi", "Mekteb-i Rüşdiye Muallimleri" şeklinde gruplandırılmıştı. Bunlardan her bir idarenin en yüksek kademeli olanları ve en yüksek aylık maaş alanları sırasıyla kaymakam (1650 kuruş), doktor (1700 kuruş), mal müdürü ve rüsumat memuru (900 kuruş), hâkim (1200 kuruş),

---

[3] **BOA.** Y. PRK. UM. 8/2 (Gümülcine Mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa tarafından Kurena-yı Sani-i Şehriyariye gönderilen 6 Teşrin-i Evvel 1301 [18 Ekim 1885] tarihli yazı).

[4] **BOA.** Y. PRK. UM. 8/2 (Gümülcine Mutasarrıfı Abdülkadir Kemali Paşa'ya gönderilen 28 Eylül 1301 [10 Ekim 1885] tarihli toplu dilekçe).

[5] **BOA.** Y. PRK. MK. 2/24 (12 Kanun-ı Sani 1301 [24 Ocak 1886] tarihli Padişaha yazılmış toplu dilekçe).

[6] **BOA.** Y. MTV. 21/119 (15 Mayıs 1302 [27 Mayıs 1886] tarihli Edirne Vilayeti'ne gönderilen toplu dilekçe); **BOA.** DH. MKT. 1354/28 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 26 Haziran 1302 [8 Temmuz 1886] tarihli yazı). Çalışmada incelenen Osmanlı arşiv belgelerinde tebyiz tarihi esas kabul edilmiştir. Arşivdeki tasnif tarihleri de belgelerin tebyiz tarihleridir.

[7] **BOA.** İ. MMS. 87/3734 (Sadrazam Kamil Paşa'nın Mabeyne gönderdiği 9 Teşrin-i Sani 1302 [21 Kasım 1886] tarihli yazı ve Serkatib'in 23 Teşrin-i Sani 1302 (5 Aralık 1886) tarihli irade yazısı)

telgraf ve posta müdürü (600 kuruş), muallim-i evvel (600 kuruş) idi.[8] Bunun dışında Kırcaali hükümetinin güvenlik işlerinde istihdam edilen toplam 81 tane subay, jandarma ve er bulunmaktaydı. Bunların en kıdemlisi 1200 kuruş aylık maaşı olan ağa bölük süvarisiydi.[9]

Kırcaali Edirne Vilayeti'ne bağlandıktan sonra aylık 4220 kuruş tahsis edilerek Bidayet Mahkemesi kuruldu ve memurları atandı.[10] Bunun dışında Kırcaali Bidayet Mahkemesi'nin 1887 Mart ayı itibariyle ihtiyaç duyduğu kırtasiye, cüzi tamirat ve yakacak masrafı yıllık 1300 kuruştu. Bu paranın mahkemenin kuruluşundan itibaren geçerli olmak üzere Adliye Nezareti tarafından karşılanması kabul edildi.[11]

1886 Haziran'ında Edirne Vilayeti'nde aşarın iltizam yoluyla ihale zamanı gelmişti. Öşür gelirleri hazinenin büyük gelirlerindendi. Müzayedeye başlanılması için Edirne'ye bağlı sancakların mutasarrıflarına, kaymakamlarına, mal memurlarına ve diğer gereken kişilere valilikçe talimat ve uyarılarda bulunuldu. Müzayede ve ihale sürecine nezaret için valinin merkeze bağlı yerlere gitmesi adet haline gelmişti. Edirne Vilayeti'ne yeni bağlanmış ve kaymakamı atanmış olan Kırcaali'nin meclisler heyetinin ve diğer memurlarının valinin devir ve teftişi esnasında hazır bulunmaları Sadaret tarafından bildirilmişti.[12]

Kırcaali, Edirne Vilayeti idaresi altına alındıktan sonra İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu'na uygun olarak nahiyeler (nevahi) teşkilatı düzenlendi. Kırcaali'nin 102 tane karyesi dokuz nahiyeye bölüştürüldü. Oluşturulan bu nahiyelerin muvazzaf müdürler aracılığıyla idarelerine gerek görülmedi. Nahiyelerin halk tarafından seçilmiş meclisler yoluyla yönetilmesi uygun bulundu.[13] Bu hususta Padişah iradesi 10 Eylül 1888 tarihinde çıktı.[14]

Kırcaali kazasının dokuz nahiyesi ve her nahiyedeki erkek nüfus şöyledir:

---

[8] **BOA.** İ. MMS. 87/3734 ("Kırcaali kazası devair-i hükümetinde hal-i hazıra değin müstahdem memurin ve hademenin isim ve şöhretleriyle tarih-i tayin ve mikdar-ı maaşatını mübeyyin cetveldir" başlıklı kaymakam tarafından onaylanmış 15 Mayıs 1302 [27 Mayıs 1886] tarihli belge).

[9] **BOA.** İ. MMS. 87/3734 (Kaymakam tarafından onaylanmış askerlerin bilgilerini gösteren 15 Mayıs 1302 [27 Mayıs 1886] tarihli cetvel).

[10] **BOA.** İ. DH. 1028/81008 (Adliye Nazırı'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 10 Mart 1303 [22 Mart 1887] tarihli yazı).

[11] **BOA.** İ. DH. 1028/81008 (Sadrazam Mehmed Kamil Paşa'nın Mabeyne gönderdiği 19 Mart 1303 [31 Mart 1887] tarihli yazı ve altında Serkatib Ahmed Süreyya Paşa'nın 20 Mart 1303 [1 Nisan 1887] tarihli irade-i seniyye yazısı).

[12] **BOA.** Y. PRK. UM. 8/81 (Edirne Valisi'nin Sadarete 17 Haziran 1302 [29 Haziran 1886] tarihli yazısı).

[13] **BOA.** İ. MMS. 134/5740 (28 Ağustos 1304 [9 Eylül 1888] tarihli Meclis-i Mahsus-ı Vükela Kararı); **BOA.** DH. MKT. 1547/25 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne ve Muhasebeye gönderilen 14 Şubat 1304 [26 Şubat 1889] tarihli yazı).

[14] **BOA.** İ. MMS. 134/5740 (Sadrazam Kamil Paşa'nın Mabeyne gönderdiği 28 Ağustos 1304 [9 Eylül 1888] tarihli yazı ve Serkatib'in 29 Ağustos 1304 [10 Eylül 1888] tarihli irade-i seniyye yazısı).

1) Merkez kazaya bağlı Şehir (Kırcaali) Nahiyesi: 2939
2) Selmanlar Nahiyesi: 1155
3) Osmanpaşalar Nahiyesi: 955
4) Hocalar Nahiyesi: 1335
5) Yahyalı Nahiyesi: 1636
6) Kırağılar Nahiyesi: 1524
7) Şaban (Şaban Köy) Nahiyesi: 1742
8) Gabrova Nahiyesi: 2537
9) Kurucaviran Nahiyesi: 2287[15]

Kırcaali kazasının genel durumunu teftiş için Edirne Vilayeti tarafından görevlendirilen Adliye Müdürü Kırcaali'ye gitmişti. Adliye Müdürü döndükten sonra vilayete sunduğu raporda Kırcaali'deki memurların maaşlarının çok fazla ve bazı memurlar hakkında da şikâyet olduğunu belirtti. Raporun görüşüldüğü Şura-yı Devlet'te maaşların miktarının yerinden sorulduktan sonra usul ve nizama uygun şekilde uygulanmasına karar verildi. Meselenin sorulduğu Edirne Vilayeti, mevcut ödeneğin eskiden beri var olan maaşların miktarından aylık 6483 kuruş eksik olduğunu bildirdi. Yapılan incelemeler sonucunda da memurlara ödenen maaşlarda bir usulsüzlük olmadığı anlaşıldı.[16]

Hastalık sebebiyle 1894 Temmuz ayında Edirne'den merkeze bağlı yerlere karşı 10 gün müddetle karantina uygulaması başlatılmıştı. Bunun sonucunda Kırcaali ve diğer kaza ile köylerden gelen fakir ve muhtaç durumdaki kiracı vs. kişiler Edirne'de kalmak zorunda kaldılar ve dönemediler. Han ve kahvehanelerde fevkalade bir izdiham meydana geldi. Ayrıca harman mevsimi de olduğundan, bu insanların Edirne'de karantina gerekçesiyle kapatılıp kalmaları uygun değildi. Ellerindeki para da getirdikleri eşya için alabildikleri dört beş kuruş kiradan ibaretti. Çok fakir olduklarından hastalığın artışına sebep olabileceklerdi. Buna engel olmak için Karaağaç'a giden halk gibi bu insanların da ticari eşyalarının ve taşıdıkları şeylerin mükemmel şekilde dezenfekte edilip temizlenerek gitmelerine izin verilmesi gerekmekteydi. Hıfzıssıhha-ı Umumiye (Genel Sağlık) Başmüfettişi Mirliva Bongofski Paşa, 1 Ağustos 1894 tarihinde bu durumu ve yapılması gerekeni saraya bildirdi. Sultan II. Abdülhamid, talebi onaylayarak gerekli emri verdi.[17]

Kırcaali kazası belediye tababeti (tabipliği) gümrüklere gelen gıda mallarının denetim ve tahlillerini yapmaktaydı. Gönderilen numunelerden (özellikle

[15] **BOA.** İ. MMS. 134/5740 (18 Şaban 1302 [2 Haziran 1885] tarihli Kırcaali Kaymakamlığı tarafından onaylanmış cetvel). Kırcaali'deki toplam erkek nüfus bu cetvele göre 16.110'dur.

[16] **BOA.** DH. MKT. 1469/110 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 2 Kanun-ı Evvel 1303 [14 Aralık 1887] tarihli yazı).

[17] **BOA.** İ. HUS. 27/41 (Serkatib Ahmed Süreyya Paşa'nın 21 Temmuz 1310 [1 Ağustos 1894] tarihli irade-i seniyye yazısı).

Rumeli-i Şarki'den Kırcaali'ye gelen yiyecek ve içeceklerden) tahlil masrafı olarak beş mecidi alması, bu para verilmediği takdirde kontrol işleminin yapılmaması Edirne Rüsumat Nezareti tarafından şikâyet edildi. Gerekçe olarak gümrüklere gelen yiyecek ve içeceklere ilişkin nizamnamenin ilgili maddeleri gereğince, taşrada belediye tabipleri tarafından ücretsiz tahlil ve kontrol yapılması gerektiği gösterildi. Dâhiliye Nezareti, şikâyeti haklı bularak gereğinin yapılması için 23 Ağustos 1904 tarihinde Edirne Vilayeti'ne yazı gönderdi. Ancak belediye tabipliği beş mecidi tahlil harcını almaya devam edince Dâhiliye Nezareti 4 Mart 1905 tarihinde Edirne Vilayeti'ne bir yazı daha gönderdi.[18] Ücretin uyarılara rağmen ısrarla alınma sebebi belediye idaresinin gümrüklerce gönderilen numunelerin tahlil masraflarını ödeyemeyecek durumda olmasıydı.[19]

Kırcaali'de bulaşıcı hastalıkların önlenmesi için aşı uygulamalarına önem verilmekte ve aşı yapılanlara şehadetname koçanları verilmekteydi. Örneğin Edirne Vilayeti, Dimetoka ve Kırcaali kazalarında aşı yapılanlara ait şehadetname koçanlarını 22 Ağustos 1898 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir. Dâhiliye Nezareti de bu koçanları Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderiyordu.[20] Kırcaali'de çocuklara yönelik çiçek aşısı uygulaması da yapılmaktaydı ve bu uygulama sonucunda aşılanan çocuklara da şehadetname koçanları verilmekteydi.[21]

Kırcaali Bulgaristan'la sınır bölgesinde bulunuyordu. Aydoğmuş önemli bir gümrük noktasıydı.[22] Gerek göçmenler, gerekse yurt dışından giriş yapanlar için Aydoğmuş'ta karantina barakaları ve hekimliği bulunmaktaydı.[23] Edirne Vilayet Meclisi, barakaların aylık yüz kuruş maaşlı bir bekçi ve bir tane de

---

[18] **BOA.** DH. MKT. 883/4 (Rüsumat Emini tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 2 Ağustos 1320 [15 Ağustos 1904 ve Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 10 Ağustos 1320 [23 Ağustos 1904] tarihli yazılar); **BOA.** DH. MKT. 935/55 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 19 Şubat 1320 [4 Mart 1905] tarihli yazı).

[19] **BOA.** DH. MKT. 935/55 (Edirne Rüsumat Dairesi'nden Rüsumat Emaneti'ne gönderilen 4 Kanun-i Sani 1320 [17 Ocak 1905] tarihli yazının sureti).

[20] **BOA.** DH. MKT. 2106/86 (Dâhiliye Nezareti'nden Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderilen 3 Eylül 1314 [15 Eylül 1899] tarihli yazı).

[21] **BOA.** DH. MKT. 2331/20 (Dâhiliye Nezareti'nden Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderilen 27 Mart 1316 [9 Nisan 1900] tarihli yazı); **BOA.** DH. MKT. 2447/53 (Dâhiliye Nezareti'nden Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne gönderilen 17 Kanun-ı Sani 1316 [30 Ocak 1901] tarihli yazı). Benzer içerikli belgeler **BOA.** DH. MKT. 2345/54 ve 2260/103 numaralı dosyalarda da mevcuttur.

[22] **BOA.** DH. MKT. 2235/36 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 5 Ağustos 1315 [17 Ağustos 1899] tarihli yazı).

[23] **BOA.** BEO. 458/34344 (Edirne Vilayeti'nden Sıhhiye Nezareti'ne gönderilen 16 Haziran 1310 [28 Haziran 1894] tarihli yazı); **BOA.** DH. MKT. 11/18 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 29 Mart 1309 [10 Nisan 1893] tarihli yazı).

jandarma ile korunması yönünde karar almıştır.[24] Aydoğmuş Gümrüğü Kırcaali'den hayvan ithalat ve ihracatının da yapıldığı önemli bir konumdaydı. 1899 Haziran ayı itibariyle burada bir baytar da bulunduruluyordu. Ancak baytarın aynı zamanda askeri baytar olması aksamaların olmasına yol açtı. Askeri baytar gümrüğe haftada iki gün gelerek dört saat kalmaktaydı. Bu nedenle diğer günlerde hayvan ithalat ve ihracatı mümkün olmuyordu. Ayrıca geçende veteriner hastalanınca yerine başka birisi tayin edilmemiş, ithalat ve ihracat tamamen durmuştu. Bulgaristan ve Rumeli-i Şarki Kapıkethüdalığı, Aydoğmuş Gümrüğü'nde daimi surette bir baytar bulundurulması gerektiğini 14 Haziran 1899 tarihinde Edirne Vilayeti'ne bildirmişti.[25]

Kırcaali'de 1888 Eylül ayında koyunlarda çiçek hastalığı görülmüş ve hastalığın diğer hayvanlara bulaşmaması ve bir an evvel yok edilmesi için gerekli tedbirler alınmıştı.[26]1900 senesi başlarında Kırcaali ve civar kazalardaki sığır, yük ve binek hayvanlarında hiçbir hastalık yoktu. Bununla birlikte buralardan Şarki Rumeli'ye ve Bulgaristan'a alışveriş için gidenlerin hayvanlarının girişi bir süreden beri Bulgaristan Emareti tarafından yasaklanmıştı. Bu yüzden halkın alışverişinde durgunluk meydana gelmişti. Edirne Vilayeti, 15 Ocak 1899 tarihinde bu duruma bir çözüm yolunu Dâhiliye Nezareti'ne önerdi ve gerekli girişimin yapılmasını istedi. Buna göre Kırcaali ve civar kazalardan hayvanlarıyla Bulgaristan tarafına gideceklerin bulaşıcı hastalıklardan sağlam olduklarına dair baytar memurluğundan alacakları raporlar Bulgaristan tarafınca kabul edilmeli ve geçişlerine izin verilmeliydi. Dâhiliye Nezareti, bu talebi 19 Şubat 1899 tarihinde Bulgaristan ve Şarki Rumeli Kapıkethüdalığı'na iletti.[27]

Kırcaali'de 22 Eylül 1903 tarihinde Padişah II. Abdülhamid'in himayesinde Kırcaali Panayırı açıldı. Edirne Vilayeti, panayırdaki alışveriş ve diğer etkinliklere dair Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verdi.[28] Hayvan panayırı olarak da adlandırılan bu etkinliğin Kırcaali'de her sene aynı tarihlerde düzenlendiği ve

---

[24] **BOA.** BEO. 458/34344 (Edirne Vilayeti'nden Sıhhiye Nezareti'ne gönderilen 16 Haziran 1310 [28 Haziran 1894] tarihli yazı).

[25] **BOA.** DH. MKT. 2229/135 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 24 Temmuz 1315 [5 Ağustos 1899] tarihli yazı); **BOA.** DH. MKT. 2235/36 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 5 Ağustos 1315 [17 Ağustos 1899] tarihli yazı).

[26] **BOA.** DH. MKT. 1544/53 (Dâhiliye Nezareti'nden Sıhhiye Nezareti'ne ve Edirne Vilayeti'ne gönderilen 17 Eylül 1304 [29 Eylül 1888] tarihli yazı); **BOA.** DH. MKT. 1552/23 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 26 Eylül 1304 [8 Ekim 1888] tarihli yazı). Hasta hayvanların askeriyeye verilen hayvanlardan olmaması için baytarlar tarafından sürekli dikkat gösterilecek, dışardan gelen hasta hayvanlar karantinada beklettirilecekti.

[27] **BOA.** DH. MKT. 2167/95 (Dâhiliye Nezareti'nden Bulgaristan ve Şarki Rumeli Kapıkethüdalığı'na gönderilen 7 Şubat 1314 [19 Şubat 1899] tarihli yazı).

[28] **BOA.** DH. MKT. 779/23 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 6 Teşrin-i Evvel 1319 [19 Ekim 1903] tarihli yazı).

üç gün devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1906 yılındaki hayvan panayırına gelen tüccar ve esnaf büyük bir huzur ile alışverişlerini tamamlamışlar ve rahat içinde dönmüşlerdi.[29]

Kırcaali'nin özellikle tütün ve ipek üretimi ile kara avcılığı yoluyla Osmanlı ekonomisine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.[30] Bu üç kalemden yıllık toplam vergi gelirinin 39.428 kuruş olduğu anlaşılmaktadır.[31] Bunun 36.000 kuruşu yıllık tütün öşrüydü. Yıllık ipek öşrü 3378 kuruş, kara avcılığı gelirleri ise yıllık sadece 50 kuruştu. Müskirat (alkollü içecekler) ve tuz vergisinden hiçbir gelir yoktu.[32] Kırcaali kazasına ait bir "duhan (tütün) idaresi" bulunuyordu.[33] 1902 yılında Kırcaali'nin yıllık tütün üretimi 250.000 kilogram civarına ulaşmıştı. Kıyyesi[34] 3-4 kuruşa tüccara satılırken 1902 yılında bir Amerikalı şirket tarafından büyük miktarda alım yapılınca tütüne rağbet artmış, Kırcaali tütünlerinin de kıyyesi 6-7 kuruşa çıkmıştı.[35] 1904 yılında tütün çiftçilerinin tahmini sayısı 5000'di.[36]

Maliye Nezareti, 20 Haziran 1889 tarihli yazısıyla Kırcaali'nin tütün ve ipek öşürlerinin Osmanlı Devleti'nin diğer yerlerinde olduğu gibi Düyun-ı Umumiye aracılığıyla tahsili için girişimde bulundu. Ancak 9 Temmuz 1889 tarihli Meclis-i Vükela'da Kırcaali'nin tütün ve ipek aşarının önemsiz miktarda olduğu anlaşıldığından, şimdilik hazinece idare ve tahsil edilmesi kararı alındı.[37]

Kırcaali, Edirne Vilayeti'ne katıldıktan sonra Padişah II. Abdülhamid'in emriyle 1898 yılı sonlarına kadar tütün ve ipek öşürleriyle kara avcılığı vergilerinin alınmadığı anlaşılmaktadır.[38] Vergi miktarının az ve önemsiz olması nedeniyle Hazine tarafından idaresine ve tahsilat işinin Düyun-ı Umumiye

---

[29] **BOA.** DH. MKT. 1124/15 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 30 Eylül 1322 [13 Ekim 1906] tarihli yazı).

[30] **BOA.** DH. MKT. 2271/70 (Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 3 Teşrin-i Sani 1315 [15 Kasım 1899] tarihli yazı).

[31] **BOA.** Y. A. RES. 55/23 (18 Mayıs 1307 [30 Mayıs 1891] tarihli Şura-yı Devlet kararı); **BOA.** Y. A. RES. 55/23 (Sadrazam Kamil Paşa'nın Padişah II. Abdülhamid'e gönderdiği 2 Haziran 1307 [14 Haziran 1891] tarihli yazı); **BOA.** Y. A. RES. 68/56 (Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'nın Padişaha gönderdiği 15 Kanun-ı Evvel 1309 [27 Aralık 1893] tarihli yazı).

[32] **BOA.** Y. A. RES. 55/23 ve **BOA.** Y. A. RES. 68/56 (18 Mayıs 1307 [30 Mayıs 1891] tarihli Şura-yı Devlet kararı).

[33] **BOA.** DH. MKT. 1469/110 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 2 Kanun-ı Evvel 1303 [14 Aralık 1887] tarihli yazı).

[34] Okka, 1282 gramlık bir ağırlık ölçüsü.

[35] **BOA.** A. MTZ. (04) 92/19 (Maliye Nazırı'nın Sadarete 2 Nisan 1319 [15 Nisan 1903] tarihli yazısı).

[36] **BOA.** DH. MKT. 853/51 (Edirne Vilayet Meclisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Nisan 1320 [2 Mayıs 1904] tarihli yazı).

[37] **BOA.** MV. 45/14 (27 Haziran 1305 [9 Temmuz 1889] tarihli Meclis-i Vükela zabtı).

[38] **BOA.** DH. MKT. 2271/70 (Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 3 Teşrin-i Sani 1315 [15 Kasım 1899] tarihli yazı).

İdaresi'ne verilmemesi kararlaştırıldı. Ne var ki Duyun-ı Umumiye İdaresi 1891 yılı başından itibaren gelirlerin hukuken kendisine ait olduğunu belirterek tahsili için ısrarlı girişimde bulunmaya başladı. Bilhassa Kırcaali'nin ipek kozalarının müzayedesi Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin dikkatini ve tepkisini çekti. Düyun-ı Umumiye Komiserliği, Kırcaali Osmanlı Devleti'ne iade edildiğinden dolayı, Rumeli-i Şarki vergisinden yapılan kesintiye karşılık kazanın bedel ödemesi gerektiğini ima etti. Ayrıca Kırcaali'nin damga vergisinin Düyun-ı Umumiye'den alındığı da vurgulandı. Sonuçta, Düyun-ı Umumiye'nin talebi 30 Mayıs 1891 tarihinde Şura-yı Devlet'te kabul edildi.[39] Söz konusu öşürlerle vergilerin toplanması (tahsili) işinin Duyun-ı Umumiye-i Osmaniye İdaresi'ne bırakılması için 2 Haziran 1891 tarihinde Meclis-i Vükela'da karar alındı.[40] Artık geriye sadece Padişahın iradesinin alınması kalmıştı. Sadrazam Kamil Paşa, 14 Haziran'da Şura-yı Devlet ve Meclis-i Mahsus-ı Vükela kararlarını Padişah II. Abdülhamid'e göndererek gerekli iradenin verilmesini talep etti.[41] Ancak bu irade çıkmadı. Maliye Nazırı ve Sadrazamın Ağustos ayındaki hatırlatmasına rağmen, Sultan II. Abdülhamid'in bu iradeyi vermediği, konunun bir süre sürüncemede kaldığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.[42] Hükümeti kabule zorlayan bu süreçte yukarıda belirtildiği üzere Duyun-ı Umumiye İdaresi Komiserliği'nin vergileri almak için Maliye Nezareti'ne ısrarla başvurular yapması etkili oldu. Ancak bu aşamada Duyun-ı Umumiye'nin baskısına, Şura-yı Devlet ve Meclis-i Mahsus'un kabul kararlarına rağmen Padişah II. Abdülhamid'in onay vermemesiyle gelirlerin Duyun-ı Umumiye'ye terki işleminin gerçekleşmediği yazışmalardan görülmektedir.[43] Sonuçta Padişahın takdiriyle süre yine uzatılacaktır.

Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin tekrar talebi üzerine, Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'nın 27 Aralık 1893 tarihinde yaptığı başvuruya karşılık Sultan II. Abdülhamid yine onay vermedi.[44] Kırcaali, Şarki Rumeli eyaletinden Edirne Vilayeti'ne katılırken tütün ve ipek öşürleriyle kara avcılığı vergilerinin bir-

[39] **BOA.** Y. A. RES. 55/23 ve **BOA.** Y. A. RES. 68/56 (18 Mayıs 1307 [30 Mayıs 1891] tarihli Şura-yı Devlet kararı).

[40] **BOA.** MV. 64/92 (21 Mayıs 1307 [2 Haziran 1891] tarihli Meclis-i Vükela zabtı).

[41] **BOA.** Y. A. RES. 55/23 (Sadrazam Kamil Paşa'nın Padişah II. Abdülhamid'e gönderdiği 2 Haziran 1307 [14 Haziran 1891] tarihli yazı).

[42] **BOA.** Y. A. HUS. 250/38 (Maliye Nazırı'nın Sadarete gönderdiği 3 Ağustos 1307 [15 Ağustos 1891] ve Sadrazam Kamil Paşa'nın Padişaha gönderdiği 10 Ağustos 1307 [22 Ağustos 1891] tarihli yazılar); **BOA.** Y. MTV. 54/27 (28 Ağustos 1307 [9 Eylül 1891] tarihli Mabeyn'e sunulan Maiyyet-i Askeriyye Komisyonu Raporu).

[43] **BOA.** Y. A. RES. 68/56 (Maliye Nazırı'nın Sadarete gönderdiği 25 Teşrin-i Sani 1309 [7 Aralık 1893] tarihli yazısı).

[44] **BOA.** Y. A. RES. 68/56 (Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'nın Padişaha gönderdiği 15 Kanun-ı Evvel 1309 [27 Aralık 1893] tarihli yazı).

kaç sene alınmaması 17 Mart 1310 (29 Mart 1894) tarihli Padişah iradesiyle tekrar ve son defa kabul edilmiştir.[45] İradede gerekçe olarak *"meblağın cüzi bir şey olması"* ve Kırcaali halkının *"felaketzede olmaları nedeniyle"* haklarında birkaç sene muafiyet uygulanması gerektiği belirtildi.[46] Maliye Nezareti, Padişahın bu iradesini 23 Haziran 1894 tarihinde Duyun-ı Umumiye İdaresi'ne ve Edirne Vilayeti'ne tebliğ etti.[47] Haber Kırcaali'ye ulaşınca belediye reisi, nahiye müdürleri, eşraftan bazı kimseler, Kırcaali halkı adına 19 Ağustos 1894 tarihinde Sadarete gönderdikleri bir telgrafla Sultan II. Abdülhamid'e teşekkür ve şükranlarını dualarla ilettiler.[48]

1898 yılı Eylül ayında Kırcaali'nin bu muafiyetinin sona ermesine karar verildi. 11 Eylül 1898 tarihli Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da felaketzede olan Kırcaali halkına Padişah emriyle verilen muafiyetin ardından beş seneye yakın bir zaman geçtiği de vurgulanarak yeterli kabul edildi. Tütün ve ipek öşürleriyle kara avcılığı vergilerinin tahsili işinin Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne verilmesi kararı alındı.[49] 13 Eylül 1314 (25 Eylül 1898) tarihli iradeyle bu karar resmiyet kazandı ve Edirne Vilayeti'ne de durum bildirildi.[50] Muhtemelen Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin yeni girişimleri Kırcaali'nin muafiyetinin sona ermesinde etkili olmuştur.

Duyun-ı Umumiye İdaresi, bundan sonra Kırcaali'nin tütün mahsulünü tekel altına almak üzere hemen harekete geçmiştir. Dışarıdan tütün kıyılan havan ve bıçakların Duyun-ı Umumiye İdaresine getirilerek, tütünün burada kıyıldıktan sonra sarfiyat resmine (vergisine) tabi tutulmasına, daha sonra da bandrol ile sarılıp paket halinde satılmasına karar verildi. Yerel Duyun-ı Umumiye memurluğunun başvurusu üzerine Edirne Vilayeti gerekli işlemlerin başlatılması için 18 Ekim 1899 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne durumu

---

[45] **BOA.** İ. ML. 10/13 (Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'nın Mabeyne gönderdiği 21 Şubat 1309 [5 Mart 1894] tarihli yazı ve altında Serkatib'in 17 Mart 1310 [29 Mart 1894] tarihli irade-i seniyye yazısı).

[46] **BOA.** İ. ML. 10/13 (Serkatib Ahmed Süreyya Paşa'nın 17 Mart 1310 [29 Mart 1894] tarihli irade-i seniyye yazısı).

[47] **BOA.** İ. ML. 29/9 (Maliye Nazırı'nın 8 Temmuz 1314 [20 Temmuz 1898] tarihli yazısı).

[48] **BOA.** Y. A. HUS. 307/18 (7 Ağustos 1310 [19 Ağustos 1894] tarihinde Kırcaali'den Sadarete çekilen telgraf). Sadrazam Ahmed Cevad Paşa bu teşekkür telgrafını 11 Ağustos 1310 (23 Ağustos 1894) tarihli yazıyla Padişaha iletmiştir.

[49] **BOA.** İ. ML. 29/9 (30 Ağustos 1314 [11 Eylül 1898] tarihli Meclis-i Mahsus Kararı).

[50] **BOA.** İ. ML. 29/9 (Sadrazam Halil Rifat Paşa'nın Mabeyne gönderdiği 30 Ağustos 1314 [11 Eylül 1898] tarihli yazı ve altında Serkatib'in 13 Eylül 1314 [25 Eylül 1898] tarihli irade-i seniyye yazısı); **BOA.** DH. MKT. 2118/52 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 4 Teşrin-i Evvel 1314 [16 Ekim 1898] tarihli yazı); **BOA.** DH. MKT. 2271/70 (Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 3 Teşrin-i Sani 1315 [15 Kasım 1899] tarihli yazı).

bildirdi. Dâhiliye Nezareti de Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin bu talebini 15 Kasım 1899 tarihinde gereğinin yapılması için Maliye Nezareti'ne iletti.[51]

Her ne kadar muafiyet sona ermiş olsa da Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin 1908 yılı Şubat ayına kadar geçen sekiz senelik süreçte, Kırcaali ve Rubcuz kazalarının tütün ve ipek öşürleriyle kara avcılığı vergilerini tahsil edemediği ve bizzat İngiliz başkanı Adam Block tarafından Babıali'den gerekli izinin verilmesini talep ettiği anlaşılmaktadır.[52]

1902 yılı itibariyle Kırcaali'nin tütün mahsulü tekele dâhil olmadığı için Reji İdaresi tarafından satın alınmıyordu. Bundan dolayı tütün tüccarı Edirneli Angelaki Kostandi'nin ifadesine göre çiftçiler tarafından değerinin altında yabancı tüccara satılmak zorunda bırakılıyordu. Bu da Kırcaali'de tütün fiyatının düşmesine ve halkın zarar görmesine yol açmaktaydı. Kostandi, Kırcaali tütünlerinin Rumeli-i Şarki yoluyla yabancı devletlere gönderilmesinin sağlanmasını 13 Temmuz 1902 tarihinde bir dilekçeyle Padişahtan talep etti.[53] Gecikmeli de olsa Nisan 1903'te bu talep uygun ve Hazinenin yararına bulundu. Kıymeti artmakta olan Kırcaali tütün mahsulünün satış ve nakliyatında tüm tüccar serbest olmak üzere, Rumeli-i Şarki'den transit suretiyle geçiş ücreti olmadan yabancı ülkelere geçirilmesi için Bulgaristan Komiserliği'nden gerekli girişimde bulunması istendi.[54]

Babıali, vilayetlerin talebi doğrultusunda zaman zaman zor durumdaki köy halkları için tohumluk ve yemeklik yardımında bulunmaktaydı. Özellikle Ziraat Bankası'ndan borç para verilmesi mümkün olmayan, tohumluk ve yemeklik zahireye şiddetle ihtiyaç duyan çiftçilere bu yardım yapılmaktaydı. Örneğin, 1898 yılı Mart'ında, Meclis-i Vükela'da Edirne Vilayeti'nin talebi üzerine Kırcaali'nin Şahinler karyesi halkı için 100 kile yemeklik mısır yardımı yapılmasına karar verildi. Yardım karşılıksız değildi. Gelecek hasatta bedelinin alınması şartıyla, kefalet-i müteselsile (zincirleme kefalet) ve senet ile en muhtaç kişilere dağıtım yapılacaktı.[55] Bunun yanında karşılıksız yardımlar da yapılmaktaydı. 1886 yılında Şarki Rumeli'nin Bulgaristan Prensliği'ne katılmasının ardından, Kırcaali ve Gümülcine civarındaki göçmenlere 43.190 kile,

---

[51] **BOA.** DH. MKT. 2271/70 (Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 3 Teşrin-i Sani 1315 [15 Kasım 1899] tarihli yazı).

[52] **BOA.** BEO. 3159/236857 (Maliye Nazırı'nın Sadarete gönderdiği 20 Kanun-ı Evvel 1323 [2 Ocak 1908] ve 3 Şubat 1323 [16 Şubat 1908] tarihli yazılar).

[53] **BOA.** A. MTZ. (04) 79/96 (Edirne'nin Aya Nikola Mahallesi'nden Angelika Kostandi Nikita imzasıyla Padişaha gönderilen 30 Haziran 1318 [13 Temmuz 1902] tarihli dilekçe); **BOA.** A. MTZ. (04) 92/19 (Maliye Nazırı'nın Sadarete 2 Nisan 1319 [15 Nisan 1903] tarihli yazısı).

[54] **BOA.** A. MTZ. (04) 92/19 (Sadaretten Bulgaristan Komiserliği'ne gönderilen 3 Nisan 1319 [16 Nisan 1903] tarihli yazı).

[55] **BOA.** MV. 94/93 (10 Mart 1314 [22 Mart 1898] tarihli Meclis-i Vükela kararı).

1 şinik mısır dağıtımı yapılmıştı.[56] 1909 yılında Kırcaali halkından Emin oğlu Mehmed Ağa ile Çataklar Cedid köyünden Hasan Efendi, kullanım hakkına sahip oldukları araziye ekmek ve nakliyatı kendilerine ait olmak üzere Kırcaali İdare Meclisi aracılığıyla Düyun-ı Umumiye İdaresi'nden ücretsiz 3500 adet dut fidanı talep etmişlerdi. Düyun-ı Umumiye İdaresi, cevaben Edirne civarındaki dut bahçesinde yetiştirilmekte olan fidanların halka ücretsiz dağıtılacak kısmından bu sene daha fazla dağıtım yapılamayacağını bildirdi. Bunun üzerine Edirne Valisi, dut fidanı dağıtımının kısıtlanmasının halkın yararına olmadığını belirterek gereğinin yapılmasını Dâhiliye Nezareti'nden istedi.[57] Bunun sonucunda dut fidanlarının dışardan satın alınarak talep edenlere verilmesine ve bedeli olan 200 kuruşun Hazine tarafından karşılanmasına karar verildi.[58]

1902 yılında, Kırcaali'nin Tepecik köyünde yaşayan İbrahim kızı Nefise'nin asker nişanlısı olduğu halde izinnamesi[59] olmadan köyün imamı Hasan Efendi tarafından başkasına nikâhlanıp evlenmesi ile ilginç bir mesele ortaya çıktı. İmam Hasan Efendi bu işlemden dolayı cezalandırılmak üzere müdde-i umumi muavinliğine teslim edilmişti. Ancak mahkeme bu suçtan dolayı beş beşlik nakdi ceza (25 kuruş) vermekten başka bir şey yapmıyordu. Kırcaali Kaymakamlığı, imamların caydırıcı olmayan bu cüzi cezaya aldırmayarak, menfaatleri gereği asker nişanlılarını başkalarına nişanlamaya devam edecekleri yönünde Edirne Valisi ve İkinci Ordu Müşiri Arif Paşa'yı bilgilendirdi ve gereğinin yapılmasını istedi. Arif Paşa, bu talebi haklı bularak imamların bu gibi usulsüz işlemler yapmaya *"cüretini kıracak"* bir ceza düzenlenmesini ve kendisine bildirilmesini Dâhiliye Nezareti'nden istedi.[60] Ancak Dâhiliye Nezareti buna karşılık verdiği cevapta, Nefise Hanım'ın ebeveyni tarafından daha evvel nişanlısından ayrılmasına ve başkasıyla evlenmesine onay verilip verilmediğinin her şeyden önce bildirilmesini talep etti.[61]

Kırcaali kazası belediye dairesinin 1323 mali senesi (14 Mart 1907-13 Mart 1908) için tahmin edilen yıllık geliri 104.115 kuruş, yıllık masrafı da

---

[56] **BOA.** DH. MKT. 2406/2 (Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen 10 Eylül 1316 [23 Eylül 1900] tarihli yazı).

[57] **BOA.** DH. MKT. 2766/80 (Edirne Valisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 15 Şubat 1324 [28 Şubat 1909] tarihli yazı).

[58] **BOA.** DH. MKT. 2837/19 (Maliye Nazırı'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 18 Mayıs 1325 [31 Mayıs 1909] tarihli ve Dâhiliye Nezareti'nin Edirne Vilayeti'ne gönderdiği 27 Mayıs 1325 [9 Haziran 1909] tarihli yazılar).

[59] Kadı tarafından verilen evlilik izin belgesi.

[60] **BOA.** DH. MKT. 539/49 (Edirne Valisi Arif Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 12 Haziran 1318 [25 Haziran 1902] tarihli yazı).

[61] **BOA.** DH. MKT. 539/49 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 29 Haziran 1318 [12 Temmuz 1902] tarihli yazı).

70.280 kuruş civarındaydı. Fazla gelir olarak kalan tahmini 33.835 kuruş ise imar ve inşaat işleri için tahsis edildi.[62] 1324 mali yılı için belediye dairesinin (14 Mart 1908-13 Mart 1909) yıllık geliri 72.110 kuruş, masrafı da 65.990 kuruş tahmin edildi. Fazla gelir tahmini 6120 kuruş idi ve yine inşaat ve imar işleri için harcanması öngörülmekteydi. Bunun dışında belediyenin 1302'den 1322 senesine kadar alacakları 37.380 kuruşa ulaşmıştı. Bu alacakların 1700 kuruşu senede bağlı olmayıp tahsili imkânsız haldeydi ve tasfiyesi gerekiyordu. Şura-yı Devlet bundan sonra Kırcaali Belediyesi'nin senesi içinde tahsilata özen göstermesini, kayıp gelire izin vermemesini, bakaya kaldığı takdirde uzun süre tahsili için beklenmeyip zamanında gerekli takibatı yapmasını istedi.[63]

Kırcaali, 1886'da Edirne Vilayeti'ne katıldıktan sonra sürekli büyüyen ve önemini artıran bir ilçe (kaza) oldu. Kırcaali, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasındaki sınır hattı üzerinde yer aldığından, stratejik açıdan önemli bir konumdaydı. Bu nedenle Padişah II. Abdülhamid devrinde önemli köprü ve yol çalışmaları yapıldı. Kırcaali'ye yarım saat mesafede bulunan Arda Nehri üzerinde inşasına başlanan büyük ahşap köprü her türlü askeri nakliyata elverişli bir şekilde tamamlandı ve Ekim 1899'da açılış töreni yapıldı.[64] Kırcaali bölgesindeki köprü projelerinin en önemlisi Edirne-Kırcaali-Mestanlı yolunda Söğütlü Dere üzerinde gerçekleştirilecektir. Nisan 1903'te plan ve projeleri hazırlanan köprünün ayakları kâgir ve diğer kısımları demir olacaktı. Dört göz üzerine 120 metre boyunda ve beş kâgir ayaklı olarak planlanmıştı. Demir aksamı hariç, sadece beş kâgir ayak ile köprü başında yapılacak toprak ve kazı işleri için 279.573 kuruşun harcanması gerekmekteydi. Köprünün demir kısımları içinse yaklaşık 350.000 kuruş kadar bir meblağın sarf edilmesi lazımdı. Köprünün toplam maliyeti 629.573 kuruşa ulaşacaktı.[65] Edirne-Kırcaali yolunun Söğütlü Deresi üzerinde inşa edilen bu demir köprünün son kontrolü yapıldıktan sonra Haziran 1905'te açılış töreni yapıldı.[66]

---

[62] **BOA.** DH. TMIK. S. 71/34 (Kırcaali Kaymakamlığı'nın 25 Şubat 1322 [10 Mart 1907] tarihli cetveli).

[63] **BOA.** DH. TMIK. S. 74/28 (7 Haziran 1324 [20 Haziran 1908] tarihli Şura-yı Devlet Maliye Dairesi kararı ve Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'nun Edirne Vilayeti'ne gönderdiği 5 Temmuz 1324 [18 Temmuz 1908] tarihli yazı).

[64] **BOA.** DH. MKT. 2265/159 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 23 Teşrin-i Evvel 1315 [4 Kasım 1899] tarihli yazı).

[65] **BOA.** PLK. p. 5408 (10 Nisan 1319 [23 Nisan 1903] tarihli proje raporu). Dosyanın içinde ayrıca 26 Mart 1319 (8 Nisan 1903) tarihli Edirne Vilayeti Başmühendisi tarafından hazırlanmış ve imzalanmış proje mevcuttur. Bk. Ek 2.

[66] **BOA.** Y. A. HUS. 488/88 (Ticaret ve Nafıa Nazırı'nın Sadarete gönderdiği 11 Haziran 1321 [24 Haziran 1905] tarihli ve Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'nın Padişaha gönderdiği 13 Haziran 1321 [26 Haziran 1905] tarihli yazılar).

Temmuz 1906'da Kırcaali'nin ortasından geçen derenin Yemiş Pazarı tarafına belediye gelirlerinden 8000 küsur kuruş harcanarak ayakları kâgir, üstü ahşap bir köprü inşasına karar verildi. Köprünün temel atma töreni 18 Temmuz 1906 tarihinde dualarla gerçekleştirildi.[67] 1908 Mart ayı itibariyle Edirne-Kırcaali yolunun 76, Gümülcine-Kırcaali yolunun 7 kilometresi şose ve köprülerle beraber tamamlandı. Kalan inşaatın ihaleleri ve teknik işlemleri tamamlanmıştı. Edirne Vilayeti inşaatın kalanına yakında başlanacağını Babıali'ye bildirdi.[68]

Yol ve köprü çalışmalarının yanında Kırcaali'nin telgraf hattı ile diğer merkezlere bağlanması için de yatırımlar yapıldı. Kırcaali Edirne Vilayeti'ne bağlandıktan sonra, Temmuz 1886'da hududunu tayin çalışmaları sürmekteydi. Sınırda görevli Mirliva Şakir Paşa ile Edirne Vilayeti, Darıdere'den bir telgraf hattının Kırcaali'ye uzatılmasına şiddetle ihtiyaç duyulduğunu hükümete bildirdiler. Bunun üzerine 12 Temmuz 1886 tarihinde toplanan Şura-yı Devlet'te Kırcaali'nin önemli konumu da dikkate alınıp bütçeden gerekli ödenek ayrılarak hattın inşasına başlanması kabul edildi.[69] Edirne Vilayeti'ne bağlanan Kırcaali'ye telgraf hattının uzatılması 1886 Ekim ayında tamamlandı ve gazetelerde halka ilan edildi.[70] Şubat 1887'de Kırcaali telgraf merkezinin haberleşme ve diğer işlemlerin yoğunluğu nedeniyle bir müdür ile idare edilemeyeceği anlaşıldı. Deneyimli bir muhabere memuru olan Enis Efendi 300 kuruş aylık maaş ile işe alındı.[71] Ayrıca Kırcaali kazasının önemli noktalarından olup, ayırıcı çizgi hükmünde ve beş saat mesafede olan Aydoğmuş köyüne Asakir-i Şahane Telgraf Bölüğü'nden bir memur ile bir seyyar makine gönderilmesine karar verildi. Kırcaali kumandan ve kaymakamlığından bildirildiğine göre, bu sayede Rumeli-i Şarki'nin durumu hakkında süratle bilgi alınabilecekti.[72]

---

[67] **BOA.** DH. MKT. 1106/25 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 22 Temmuz 1322 [4 Ağustos 1906] tarihli yazı).

[68] **BOA.** BEO. 3271/245281 (Sadaretten Ticaret ve Nafıa Nezareti'ne gönderilen 2 Mart 1324 [15 Mart 1908] tarihli yazı).

[69] **BOA.** İ. ŞD. 82/4842 (30 Haziran 1302 [12 Temmuz 1886] tarihli Şura-yı Devlet kararı; Dâhiliye Nazırı'nın Sadarete gönderdiği 5 Temmuz 1302 [17 Temmuz 1886] tarihli yazı, Sadrazam Kamil Paşa'nın Mabeyn'e gönderdiği 7 Temmuz 1302 [19 Temmuz 1886] tarihli yazı ve 8 Temmuz 1302 [20 Temmuz 1886] tarihli Serkatib'in irade-i seniyye yazısı).

[70] **BOA.** DH. MKT. 1373/86 (Dâhiliye Nezareti'nden Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne gönderilen 9 Teşrin-i Evvel 1302 [21 Ekim 1886] tarihli yazı).

[71] **BOA.** DH. MKT. 1398/42 (Dâhiliye Nezareti'nden Telgraf ve Posta Nezareti'ne gönderilen 26 Kanun-ı Sani 1302 [7 Şubat 1887] tarihli yazı); **BOA.** DH. MKT. 1406/101 (Dâhiliye Nezareti'nden Telgraf ve Posta Nezareti'ne gönderilen 11 Mart 1303 [23 Mart 1887] tarihli yazı).

[72] **BOA.** DH. MKT. 1407/95 (Dâhiliye Nezareti'nden Telgraf ve Posta Nezareti'ne gönderilen 15 Mart 1303 [27 Mart 1887] tarihli yazı).

Kırcaali'ye telgraf hattı uzatılmasına rağmen Edirne'den Kırcaali mevkiine doğrudan doğruya telgraf hattı olmadığı için, Kırcaali ile yapılan haberleşme bazı merkezler üzerinden yapılmaktaydı. Bu durum gecikmelere yol açıyordu. Sultanyeri kazasının merkezi olan Koşukavak'ta halk tarafından zaten bir telgrafhane inşa edilmiş, gerekli direklerin de az bir teşvik ile verileceği anlaşılmıştı. Bu nedenle Kırcaali'ye Edirne'den bir telgraf hattının uzatılması gerektiği İkinci Ordu Müşiriyeti'nden bildirilmişti. Seraskeri'nin girişimiyle de konu Babıali'nin gündemine geldi. Seraskeri askeri nedenlerden ötürü hattın inşa edilmesi için ısrarcıydı. Seraskerlik, Ortaköy ve Kırcaali'de gerekli memurlar zaten mevcut olduğundan ayrıca memur istihdam edilmeyeceğini belirtti. Ayrıca *"mevcut konumunun önemi nedeniyle"* Kırcaali'yle yapılacak haberleşmede gecikme olmaması askeri açıdan çok gerekliydi. Seraskeri'nin ısrarı üzerine hattın inşası için harekete geçildi. Kırcaali'den Koşukavak'a, Ferecik'ten Edirne'ye ve Gümülcine'den Koşukavak'a uzatılacak hatlar için bir defalık olmak üzere Rumi 1305 senesi bütçesinden gerekli ödenek ayrıldı ve Padişah tarafından da onaylandı.[73] 1891 yılı Ekim ayında, Edirne Vilayeti içerisinde bulunan Koşukavak'tan geçmek üzere Kırcaali'den Ortaköy'e yeni bir telgraf hattının inşası kabul edildi.[74] Kırcaali'den Kilise Kule'ye (Kilisekule) kadar uzatılan telgraf hattı da 8 Kasım 1903 tarihinde tamamlandı ve haberleşme başladı.[75]

Kırcaali'de rüşdiye mektebi inşası için 1884 yılında Kırcaali meclis-i beledisi (belediye meclisi) tarafından Hasköy İdare Meclisi'nden 495 Osmanlı lirası borç alınmıştı. O tarihte Kırcaali Rumeli-i Şarki Vilayeti'ne bağlıydı.[76] Borç karşılığı Hasköy İdare Meclisi'ne vadesi 19 Temmuz 1887 yılında dolan bir poliçe verilmişti.[77] Mektebin toplam maliyeti 34.000 kuruş oldu.[78] Rüştiye Mektebi'nin inşa edildikten ve öğrencileriyle eğitime başladıktan bir süre sonra, 1886 yılından itibaren askeri hastane olarak kullanılmaya başlandığı

[73] **BOA.** İ. ŞD. 97/5791 (13 Eylül 1305 [25 Eylül 1889] tarihli Şura-yı Devlet kararı; 19 Eylül 1305 [1 Ekim 1889] tarihli Sadrazam Kamil Paşa'nın Mabeyne gönderdiği yazı ve 20 Eylül 1305 [2 Ekim 1889] tarihli Serkatib'in irade-i seniyye yazısı).

[74] **BOA.** İ. ŞD. 110/6606 (1 Teşrin-i Evvel 1307 [13 Ekim 1891] tarihli Sadrazam Ahmed Cevad Paşa'nın Mabeyne gönderdiği yazı ve 2 Teşrin-i Evvel 1307 [14 Ekim 1891] tarihli Serkatib'in irade-i seniyye yazısı).

[75] **BOA.** DH. MKT. 793/61 (Edirne Vali Vekili'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 27 Teşrin-i Evvel 1319 [9 Kasım 1903] tarihli telgraf).

[76] **BOA.** A. MTZ. (04) 180/19 (Sadaretten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Ağustos 1311 [25 Ağustos 1895] tarihli yazı).

[77] **BOA.** DH. MKT. 518/18 (Bulgaristan Kapıkethüdalığı'ndan Sadarete gönderilen 25 Nisan 1902 tarihli takririn tercümesi).

[78] **BOA.** DH. MKT. 518/18 (Dâhiliye Nezareti'nden Bulgaristan ve Şarki Rumeli Kapıkethüdalığı'na gönderilen 7 Ağustos 1318 [20 Ağustos 1902] tarihli yazı).

anlaşılmaktadır. Okulun askeri hastane olarak kullanılmasına karar verildikten sonra öğrencilerin dağıtılması uygun görülmediğinden, rüşdiye olarak başka bir yer tedarik edildi. Maarif Nezareti bu yer için aylık 300 kuruş kira bedeli ödemeye başladı.

Maarif Nazırı,[79] iki sene askeri hastane olarak kullanıldıktan sonra rüşdiyenin (Edirne Birinci Rüşdiye Mektebi) tahliye edilmesi için girişimde bulundu. Bunun üzerine İkinci Ordu Müşiriyyeti'ne gerekli emirler de verildi. Ancak okulun tahliyesi için bir sonuç alınamayınca Maarif Nazırı bu kez 24 Eylül 1888 tarihli yazısıyla bizzat Seraskeri'ye başvurdu ve okulun tahliye edilmesini biraz da sert bir dille talep etti:

> *"Maarif İdaresince lüzumu derkâr olan bir bina diğerleri yedinde kalarak kendisinin olvechle bedel-i icar itasına mecbur olması mugayir-i usul ve hakkaniyet olduğundan işar-ı sabık vechle bir an akdem tahliyesi hususuna müsaade-i aliyye-i asafanelerinin sezavar buyurulması babında emr ü ferman hazret-i men lehülemrindir."*[80]

Görüldüğü gibi Maarif Nazırı okul binasına ihtiyaçları olmasına ve kendilerine ait bir binaya da sahip olmalarına rağmen, haksız ve usulsüz şekilde kira ödemek zorunda kaldıklarını şikâyet ve binanın bir an önce boşaltılmasını talep etmektedir.

Serasker Ali Saib Paşa, Maarif Nazırı'nın bu yazısına 26 Ocak 1889 tarihinde cevap verdi. Ali Saib Paşa, Maarif Nazırı'nın yazısı üzerine İkinci Ordu Müşiriyeti'ne gerekli tebligatın yapıldığını belirterek oradan gelen cevabı iletmiştir. Buna göre Kırcaali Rüşdiye Mektebi *"bir vakit hastaların artması nedeniyle mahalli idare heyeti üyeleri ve halkın rıza ve görüşleriyle hastane kabul edilmişti."* Sonradan bina tahliye edilerek bir tarafı rüşdiye mektebine ve diğer tarafı hükümet dairesine ayrılmıştı. Ali Saib Paşa, konuya ilişkin Kırcaali Kumandanlığı'ndan gelen yazıyla rüşdiye mektebinin muallimi ve mahalli adliye heyetinden gönderilen belgeleri de Maarif Nazırı'na iletmiştir.[81] Ancak ilginçtir bu belgenin aksine 29 Haziran 1902 tarihli Kırcaali Belediye Meclisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği ayrıntılı bir raporda durumun böyle olmadığı, binanın yarısının mektep, yarısının hükümet konağı olarak kullanılması planlandıysa da 16 seneden beri binanın askeri hastane olarak kullanılmaya devam ettiği açıkça belirtilmiştir.[82] 1 Temmuz 1902 tarihli Kırcaali Kaymakamlığı'nın

---

[79] Kayıtlarda o tarihte Maarif Nazırı'nın Mehmed Tahir Münif Paşa olduğu yazılıdır.

[80] **BOA.** MF. MKT. 105/100 (Maarif Nazırı'nın Seraskeri'ye gönderdiği 12 Eylül 1304 [24 Eylül 1888] tarihli yazı).

[81] **BOA.** MF. MKT. 105/100 (Serasker'den Maarif Nazırı'na gönderilen 12 Eylül 1304 [24 Eylül 1888] tarihli yazı).

[82] **BOA.** DH. MKT. 518/18 (Kırcaali Belediye Meclisi'nin 16 Haziran 1318 [29 Haziran 1902] tarihli yazısı).

yazısı da bunu doğrulamakta ve binanın henüz maarife teslim edilmediğini belirtmektedir.[83]

Yaşanan ekonomik sıkıntılara rağmen Osmanlı Devleti, 1903 yılı itibariyle Bulgaristan Emareti (Prensliği) bütçesinde mevcut İslam mektepleri için 80.000 frank tahsis etmiştir. Ancak Bulgaristan Komiseri, buna rağmen bazı İslam mekteplerine hiç para verilmediğini işitince bizzat emaret nezdinde girişimlerde bulunmuş ve bu okullara toplam 33.300 frank ödenmesini sağlmıştı.[84] Kırcaali, 1886 yılından beri Edirne Vilayeti'ne bağlı olduğundan bu kapsamda değildi. Ancak eğitim için yatırımlar imkân dâhilinde sürmüştür. 1903 yılında Kırcaali'de yöre halkının bağışlarıyla kızların eğitimi için kâgir bir okul inşa edildi. Okulun inşasında Kırcaali Kaymakamı Seyyid Ali Efendi'nin gayreti önemli rol oynadı. Bu nedenle hükümet tarafından kendisinin dördüncü rütbeden Osmani nişanı ile ödüllendirilmesi uygun bulundu.[85]

Kırcaali'nin daha hızlı ve kapsamlı gelişimine en büyük engel şüphesiz Osmanlı Devleti'nin bu dönemde içinde bulunduğu ekonomik darboğazdı. Osmanlı Devleti'ndeki ciddi mali sıkıntı nedeniyle devletin en zaruri ihtiyaçlarına bile kaynak bulunmakta zaman zaman zorluk çekilmekteydi. Bütçe dengesi dışında karşılıksız para harcanması kesin olarak yasaklanmış ve bu durum vilayetlere bildirilmişti. Bütçe Kanunu hükümlerine göre her devlet dairesi kendine ait masrafları kendi tahsisatından ödemek zorundaydı.[86] Ekonomik sıkıntıya ilave olarak zaman zaman meydana gelen afetler de yıkıcı etkilerinin yanı sıra, mevcut ve planlanan yatırımları da olumsuz yönde etkiledi. 1898 senesi Ağustos ayında Kırcaali'de şiddetli yağmurlar ve özellikle yer yer yumurta büyüklüğünde yağan dolu Tunca ve Meriç nehirlerinin taşmasına ve bölgede hasara yol açtı.[87] 1899 yılı Aralık ayı içinde, sürekli devam eden yağmurdan dolayı Arda Nehri oldukça taştı. Kırcaali'deki köprü ciddi ölçüde hasar gördü ve tehlikeli bir durum arz etmeye başladı. Edirne Vilayeti, 11 Aralık 1899 tarihli telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne durumu bildirdi.[88] Ahşap

---

[83] **BOA.** DH. MKT. 518/18 (Kırcaali Kaymakamlığı'nın 18 Haziran 1318 [1 Temmuz 1902] tarihli yazısı).

[84] **BOA.** Y. PRK. MK. 16/75 (Bulgaristan Komiseri'nin Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti'ne gönderdiği 16 Teşrin-i Evvel 1319 [29 Ekim 1903] tarihli yazı). Yazıda dağıtılan toplam 33.300 franktan hangi okula ne kadar para dağıtıldığı belirtilmektedir. Rusçuk, Filibe ve Şumnu mekteplerinin her biri 3000'er frank alarak en çok pay alan İslam mektepleri olmuşlardır. Onları Hezargrad (2000), Silistre (2000), Varna (1500), Ziştovi (1500), Tırnova (1000), Tutrakan (1000), Eski Cuma (1000) ve diğer yerlerdeki okullar izlemektedir.

[85] **BOA.** DH. MKT. 702/31 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 21 Nisan 1319 [4 Mayıs 1903] tarihli yazı).

[86] **BOA.** DH. MKT. 1005/11 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 29 Ağustos 1321 [11 Eylül 1905] tarihli yazı).

[87] **BOA.** DH. MKT. 2099/98 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 20 Ağustos 1314 [1 Eylül 1898] tarihli yazı).

[88] **BOA.** DH. MKT. 2285/67 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 4 Kanun-ı Evvel 1315 [16 Aralık 1899] tarihli yazı).

köprü daha sonra yıkılmış ve nehirde sürüklenen enkazından pek çoğu Rumeli-i Şarki'nin Harmanlı kazasına bağlı köylerdeki halk tarafından sudan toplanıp, yakacak olarak kullanılmak üzere evlerine taşınmıştır.[89] 1904 yılı yaz ayı Kırcaali'de "Ova Kolu" denilen mahalde kurak geçmişti. Uzun süredir yağmur yağmadığından yazlık mahsulat kurumaya başlamıştı. Sonunda şiddetli bir yağmur başladı ve ekinlerin su ihtiyacını giderdi. Ancak kasaba kenarında ve Eğridere yolu üzerinde bulunup yeni inşa edilmiş olan iki köprünün muhafaza duvarları harçsız yapılmasından dolayı kısmen yıkıldı.[90] Kırcaali bölgesinde Duşka isimli yerde 27 Temmuz 1904 Çarşamba günü bir yangın meydana geldi. Yangında 1000 dönüm kadar orman ve sekiz adet kulübe yandı. Askerler ve yerel memurların gayretiyle yangın söndürüldü.[91] 1911 Haziran sonu ve Temmuz başında 3-4 gün süren şiddetli yağmurlar nedeniyle Arda Nehri ile Kırcaali'den geçmekte olan dereler olağanüstü taşarak Kırcaali'de üç dükkân, altı kasap çardağı tamamen ve bir börekçi dükkânı kısmen yıkıldı. Sadece dükkânlarda meydana gelen zarar on bin kuruştu. Sel ekinlere ve ürünlere büyük zarar verdi. İlk tespitlere göre bir kişi hayatını kaybetti. Yüzü aşkın hayvan telef oldu. Eğridere ve Koşukavak şosesinde bulunan Ağıl Kaya Köprüsü'yle diğer köprüler tamamen yıkıldı. Kayıklar battığından veya kaybolduğundan dolayı ulaşım kesildi. Meriç Nehri'nin de taşması sonucu Kırcaali ve Cisr-i Mustafa Paşa'da merkez ve nehrin civarındaki köylerin tamamı su altında kaldı. Bu bölgede can kaybı yaşanmadı. Büyük zayiat meydana geldi. Su baskınına uğrayan yerlerde halk kayıklarla tahliye edilmeye başlandı.[92] 9 Ağustos 1912 tarihinde meydana gelen Mürefte depremi Kırcaali'de de hissedilmiş ve bazı binalarda hasara yol açmıştır.[93]

Bu afetlerin dışında 20 Temmuz 1904 gecesi saat yarım civarında Kırcaali Hükümet Konağı'nda kazayla yangın çıktı. İki saat içinde konak tamamen yandı. Yangının hükümet konağı yakınındaki hastane ve eczaneye sıçramasına izin verilmedi. Yangın konağın üst katındaki kalemde başlamıştı. Ana nüfus kütükleri, hazine kasası, Ziraat Bankası'nın bazı defterleriyle kasası, jandarmaya ait bir iki sandık cephane kurtarıldı. Ancak mülkiye ve adliye defterlerinin tamamı yandı.[94] Dâhiliye Nezareti, Edirne Vilayeti'nden hükümet

[89] **BOA.** DH. MKT. 2372/55 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 27 Haziran 1316 [10 Temmuz 1900] tarihli yazı).

[90] **BOA.** DH. MKT. 872/70 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 11 Temmuz 1320 [24 Temmuz 1904] tarihli yazı).

[91] **BOA.** Y. PRK. ASK. 219/4 (Edirne'de Hademe Feriki Şakir Paşa'nın Başkitabete gönderdiği 16 Temmuz 1320 [29 Temmuz 1904] tarihli şifre telgraf).

[92] **BOA.** DH. MUİ. 146/40 (Edirne Valisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 20 Haziran 1327 [1 Temmuz 1911] tarihli yazı).

[93] **BOA.** MV. 167/69 (28 Temmuz 1328 [10 Ağustos 1912] tarihli Meclis-i Vükela zabtı).

[94] **BOA.** DH. MKT. 872/16 (Edirne Vali Vekili Müşir Arif Bey tarafından çekilen 7 Temmuz 1320 [20

dairesi olmak üzere uygun bir yer bulunarak mülki ve adli memurların oraya nakledilmesini, işlerin gecikmeye uğratılmamasını ve yangının sebeplerinin araştırılarak bilgi verilmesini istedi. Olay ve gelişmeler Dâhiliye Nezareti tarafından 21 Temmuz'da Sadarete de iletildi.[95]

Yanan defterlerin yeniden oluşturulması için köy ve mahallelere geçmişte verilmiş hulasa (özet) defterleri kullanılmak istendi, ancak içeriği yetersiz kalınca Kırcaali'nin defterlerinin iki grup memurla sekiz ayda yeniden yazılmasına karar verildi. Bu süre zarfında memurlara verilecek maaş, masraf ve harcırahların toplamı 61.600 kuruş olacaktı. Bu para 1321 yılı bütçesinde Kırcaali'nin vergi gelirlerine ilave edilerek mükelleflerden tahsil edilecekti.[96]

Yangından sonra Kırcaali'nin yeni bir hükümet konağına ihtiyacı vardı. 1905 Eylül ayında hükümet konağının inşa masrafı 129.000 küsur kuruş olarak tespit edilmişti. Bunun yarısının halkın bağışlarıyla karşılanması planlandı. Halktan rızalarını ve taahhüt edecekleri şeyin miktarını gösteren senet alınmasına, kimlikleriyle mühür ve imzalarının mukavelat muharrirliğinden ücretsiz tasdik edilmesine karar verildi. Hükümet konağı masrafının geri kalan yarısının da daireler üzerine bölüştürülerek, Dâhiliye Nezareti'nin payına düşen miktarın Edirne Vilayeti bütçesi içinden karşılanması kabul edildi.[97]

Sonuçta hükümet konağının yarı masrafının Edirne Vilayeti bütçesinden karşılanmasına gerek kalmadı. Halkın bağışları konağın inşa masraflarının tamamına yakınını karşılayacak düzeye ulaştı. Kırcaali'de hamiyetli halk tarafından, kendi rızalarıyla yapılan bağışlarla yeni hükümet konağının temeli dualar okunarak 14 Mayıs 1906 tarihinde atıldı. Temel atma töreninde tüm hükümet memurları, subaylar, ulema, eşraf, yeterli sayıda asker ve jandarma hazır bulundu.[98]

Kendilerine emanet edilmiş görevlerinde ve Kırcaali Hükümet Konağı'nın inşaat işinde iyi hizmetleri görülen Kırcaali tahrirat kâtibi İzzet ve nüfus memuru Mehmed efendilerin salise ve belediye kâtibi Hüsni Efendinin rabia rütbesiyle; belediye reisi Halil ve beledi azasından Hafız Halil efendilerle Kerim

---

Temmuz 1904] tarihli iki adet telgraf). Telgraflardan 18292 numaralı olan da Arif Bey'in unvanı "yaver-i ekrem-i hazret-i şehriyari Edirne vali vekili ve İkinci Ordu-yı Hümayun müşiri" olarak belirtilmiştir.

95 **BOA.** DH. MKT. 872/16 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 8 Temmuz 1320 [21 Temmuz 1904] tarihli yazı).

96 **BOA.** İ. ML. 66/65 (Sadrazam Mehmed Ferid Paşa'nın Mabeyn'e 19 Temmuz 1321 [1 Ağustos 1905] tarihli yazısı ve altında Serkatib'in 14 Ağustos 1321 [27 Ağustos 1905] tarihli irade-i seniyye yazısı).

97 **BOA.** DH. MKT. 1005/11 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 29 Ağustos 1321 [11 Eylül 1905] tarihli yazı).

98 **BOA.** DH. MKT. 1085/45 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 17 Mayıs 1322 [30 Mayıs 1906] tarihli yazı).

Ağa ve Korucu Viran nahiyesi fahri müdürü Süleyman Efendi'nin de beşinci rütbeden Mecidi nişanı ile taltifleri hükümetçe uygun görüldü.[99]

Hükümet konağının açılış töreni 1907 Kasım ayı içinde gerçekleşti. Edirne Vilayeti 20 Kasım 1907 tarihli yazısıyla hükümet konağının açılışını Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi. Dâhiliye Nezareti de 28 Kasım 1907 tarihli yazıyla Sadarete bilgi verdi.[100]

Hükümet konağı halkın bağışlarıyla inşa edilmişti ve masrafların büyük bölümü bu bağışlarla karşılanmıştı. Bununla birlikte Babıali tarafından da karşılanması gereken bazı masraflar vardı. Edirne Vilayeti, 2 Eylül 1907 tarihli yazıyla tefriş (döşeme) masraflarından Dâhiliye Nezareti'nin payına düşen 7200 kuruş olduğunu bildirdi. Ancak Dâhiliye Nezareti bu miktarı çok buldu. Masrafın *"vilayetin izin vereceği sınır dâhilinde bulunacak miktara indirilmesini ve her durumda vilayet tarafından bütçe dengesi gözetilerek ödenmesi gerektiği"* bildirildi.[101]

Hükümet konağı inşaatında istihdam edilen dülgerlerin bir kısım alacakları ödenemedi. Ödenmesi gereken miktar 5100 kuruş kadardı. Kırcaali'de yeniden bağış toplanarak da bu paranın ödenmesi mümkün olmadı. Bunun üzerine Babıali Edirne Vilayeti'yle de haberleşerek harekete geçti. Maliye Nezareti'nin 28 Aralık 1908 tarihli yazısıyla mesele Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'nde görüşüldü. Söz konusu miktarın 1324 senesi inşaat ve tamirat tertibinden mahsub edilerek karşılanması için 16 Ocak 1909 tarihinde Maliye Nezareti'ne izin verildi.[102] Sadaret Şura-yı Devlet Maliye Dairesi tarafından alınan bu kararı 20 Ocak 1909 tarihinde Maliye Nezareti'ne tebliğ ederek gereğinin yapılmasını istedi.[103]

Haziran 1912'de Kırcaali kazasının Gümülcine sancağına bağlı Sultanyeri, Eğridere ve Ahi Çelebi kazalarının katılmasıyla merkezi Kırcaali olmak üzere ikinci sınıf bir liva haline dönüştürülmesi planlanmaktaydı.[104] Ancak kısa bir

---

[99] **BOA.** DH. MKT. 1203/24 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 18 Eylül 1323 [1 Ekim 1907] tarihli yazı).

[100] **BOA.** DH. MKT. 1213/61 (Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 15 Teşrin-i Sani 1323 [28 Kasım 1907] tarihli yazı).

[101] **BOA.** DH. MKT. 1201/11 (Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne gönderilen 9 Eylül 1323 [22 Eylül 1907] tarihli yazı).

[102] **BOA.** BEO. 3476/260679 (3 Kanun-ı Sani 1324 [16 Ocak 1909] tarihli Şura-yı Devlet Maliye Dairesi kararı).

[103] **BOA.** BEO. 3476/260679 (Sadaretten Maliye Nezareti'ne gönderilen 7 Kanun-ı Sani 1324 [20 Ocak 1909] tarihli yazı).

[104] **BOA.** BEO. 4054/304030 (Sadaretten Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne gönderilen 10 Haziran 1328 [23 Haziran 1912] tarihli yazı). Sadaretin yazısında Kırcaali'nin Bulgaristan sınırı üzerinde ve önemli bir konumda olduğuna vurgu yapılmıştır.

süre sonra Balkan Savaşı başladı ve Kırcaali 1912 Ekim ayında Bulgar kuvvetleri tarafından işgal edildi.[105]

Kırcaali Bulgaristan egemenliğine girmesine karşın, Osmanlı Devleti'nin son döneminde buradaki halkın anavatanla bağları tamamen kopmamıştı. 1917 Mart'ında Kırcaali'nin Müslüman halkının ihtiyaçları için yerel eşraftan Hacı Hatib zade Ömer Efendi tarafından bazı eşya satın alınmıştı. Ömer Efendi bu eşyanın İstanbul'dan Kırcaali'ye gönderilmesine izin verilmesi için Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne başvurunca, konu Meclis-i Vükela'nın 25 Mart 1917 tarihli oturumunda görüşüldü. Kelam-ı Kadim (Kuran-ı Kerim), Ecza-yı Şerife[106], püskül, kadın ve erkek feslerinin istenilen miktarda tamamen gönderilmesine, diğer istenilen eşyanın onda birinin ihracına izin verildi.[107] 5 Mayıs 1918 tarihli bir başka oturumda tüccardan Kırcaalili Ömer tarafından Filibe'ye ihracı talep edilen yirmi bin metre dantelin ihracına izin verildi.[108]

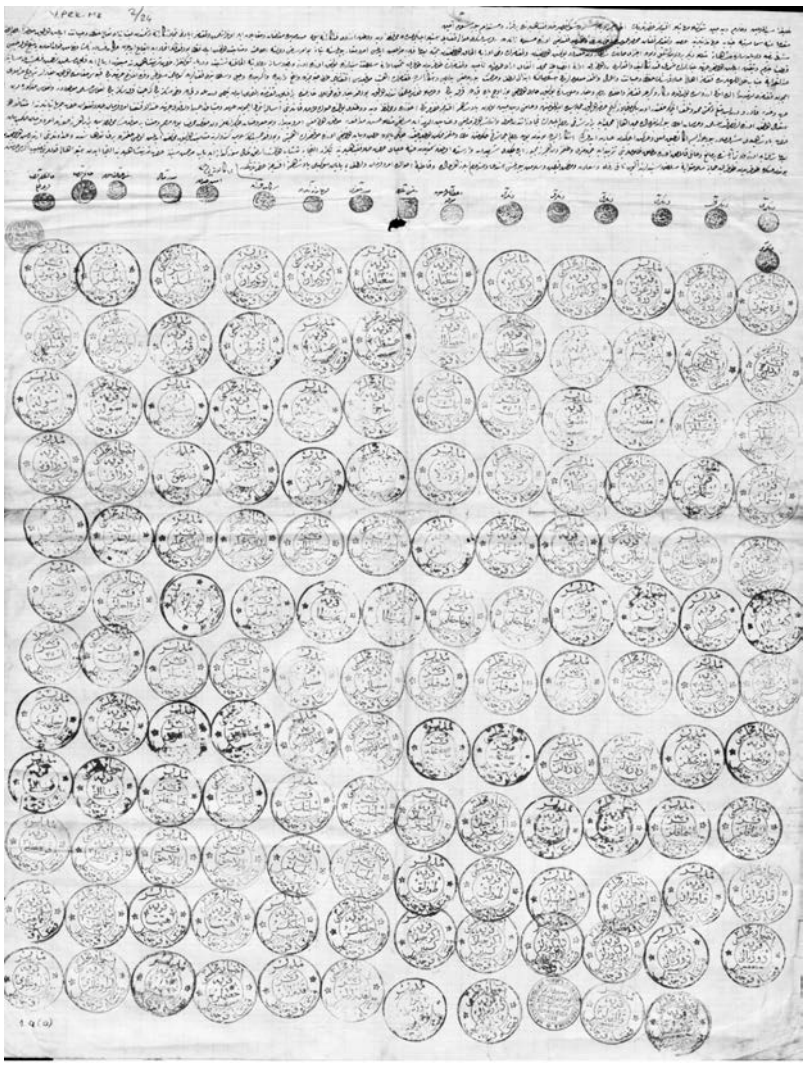
[105] **BOA.** BEO. 4102/307642 (Sadaretten Harbiye Nezareti'ne gönderilen 9 Teşrin-i Evvel 1328 [22 Ekim 1912] tarihli yazı).

[106] Kuran-ı Kerim'i meydana getiren otuz cüz.

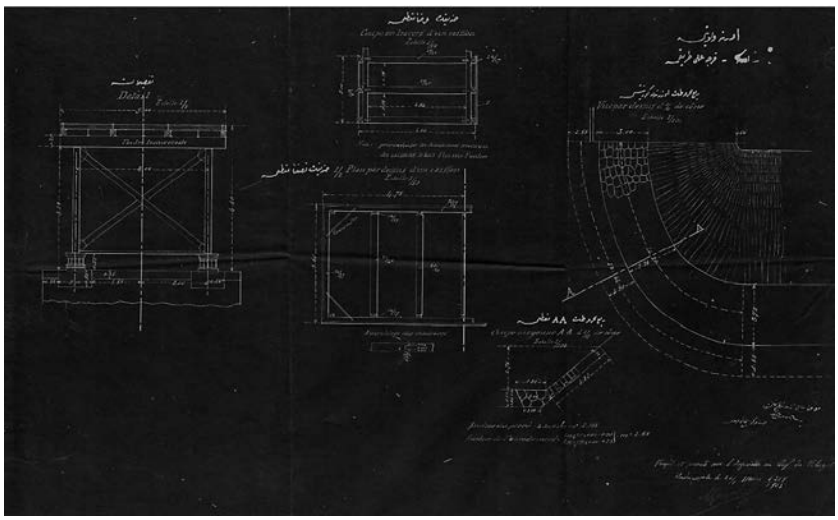
[107] **BOA.** MV. 207/45 (25 Mart 1333 [25 Mart 1917] tarihli Meclis-i Vükela zabtı); **BOA.** DH. İ. UM. EK. 29/112 (Sadaretten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 27 Mart 1333 [27 Mart 1917] tarihli yazı ve aynı tarihli pusula sureti). Diğer eşyanın büyük bölümü basma, saten, tülbent, bez, elbiselik, tela vs. den oluşmaktaydı.

[108] **BOA.** MV. 212/5 (5 Mayıs 1334 [5 Mayıs 1918] tarihli Meclis-i Vükela zabtı); **BOA.** DH. İ. UM. 20/8 (Sadaretten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 6 Mayıs 1334 [6 Mayıs 1918] tarihli yazı).

EKLER

Ek 1: 12 Kanun-ı Sani 1301 [24 Ocak 1886] tarihli Kırcaali'den Padişah II. Abdülhamid'e hitaben yazılmış toplu dilekçe. (Kaynak **BOA**. Y. PRK. MK. 2/24)

Ek 2: Edirne-Kırcaali yolunun Söğütlü Deresi üzerinde inşa edilen demir köprünün planı. **(**Kaynak **BOA**. PLK. p. 5408)